

ΤΑ ΦΥΛΛΑ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Α) Προαναγνωστικό στάδιο – Προετοιμασία

Ο θεσμός της προίκας

Προίκες και προικοσύμφωνα

Στη νεοελληνική οικογένεια τα παιδιά παντρεύονταν κατά σειρά ηλικίας. Οι θυγατέρες προηγούνταν κι ακολουθούσαν τα παλικάρια, με τη σειρά τους κι αυτά. Ήταν ατιμωτικό για τον άντρα να παντρευτεί πρώτος και ν' αφήσει αδελφή μεγαλύτερη ή μικρότερη ανύπαντρη. Πολλά παλικάρια έμεναν ανύπαντρα, γιατί δεν μπόρεσαν ν' αποκαταστήσουν τις αδελφές τους.

Μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα (1920) η φροντίδα για τον γάμο των παιδιών ήταν μέλημα και καθήκον των γονιών και μάλιστα του πατέρα. Αυτός έπρεπε να δώσει την τελική συγκατάθεση, « να γίνει η γνώμη του », « να δώσει την ευχή του ». Το έθιμο αυτό στηριζόταν στο αίσθημα ευθύνης των γονιών να στεριώσουν κοινωνικά και οικονομικά τα παιδιά τους, που έφτιαχναν καινούργια οικογένεια, και στην υποχρέωση, που εθιμικά αναλάβαιναν, να δώσουν σ' αυτά ένα μέρος της περιουσίας τους, κινητής ή ακίνητης, με τη μορφή της προίκας.

Ο θεσμός της προικοδότησης των θυγατέρων είναι πανάρχαιος και από τα ομηρικά χρόνια φτάνει μέχρι την εποχή μας. Για αιώνες αμέτρητους από τα φυσικά και επίκτητα προσόντα της νέφης (ομορφιά, ψυχική και πνευματική καλλιέργεια κτλ.) το πρώτο που εξεταζόταν ήταν η προίκα της. Η απροίκιστη ήταν κοινωνικά κατώτερη και δύσκολα βρισκόταν γαμπρός να τη ζητήσει σε γάμο.

Η γυναίκα δεν εργαζόταν. Τα βάρη του γάμου τα σήκωνε αποκλειστικά και μόνο ο άντρας. Αυτός είχε την υποχρέωση να συντηρεί τη σύζυγό του, ανάλογα με την κοινωνική της θέση, και να μεγαλώνει, με ανάλογο τρόπο και πάλι, τα παιδιά του. Η προίκα της γυναίκας αποτελούσε τη συνεισφορά της στον οικογενειακό προϋπολογισμό και μια ελάφρυνση του συζύγου από τα οικονομικά βάρη της οικογένειας.

Από τα πρώτα βυζαντινά χρόνια (5ος αι. μ.Χ.) για τη σύσταση της προίκας συντάσσονταν προικώα έγγραφα. Η συνήθεια αυτή κράτησε σε όλη τη βυζαντινή περίοδο και συνεχίστηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Τα έγγραφα αυτά ονομάζονταν προικοσύμφωνα (αλλού προικοχάρτια, αρραβονοχάρτια κτλ.) και στα χρόνια της Τουρκοκρατίας συντάσσονταν από κληρικούς, ιερείς ή μοναχούς, που εφαρμόζαν το οικογενειακό δίκαιο στους υπόδουλους Έλληνες.

Η σύνταξή τους γινόταν πάντα με παρουσία μαρτύρων, που ήταν υποχρεωμένοι να υπογράψουν το προικοσύμφωνο. Το προικοσύμφωνο συντασσόταν πριν από τον γάμο. Η προίκα παραδινόταν στον γαμπρό πριν από τη στέψη. Περιλάμβανε είδη ρουχισμού, έπιπλα, οικιακά σκεύη, κοσμήματα, ζώα (πρόβατα, βόδια), νομίσματα κ.ά.. Περιλάμβανε βέβαια και όλα τα ακίνητα (σπίτια, αμπέλια, χωράφια, ελαιοκτήματα κτλ.), που περιγράφονταν με κάθε λεπτομέρεια (θέση, έκταση, γείτονες κτλ.).

Ο σύζυγος είχε την υποχρέωση να διαχειρίζεται καλά την προίκα της συζύγου και να φροντίζει για τη διατήρηση και την ακεραιότητά της. Δεν είχε το δικαίωμα να εκποιήσει ή με άλλο τρόπο να παραχωρήσει κάποιο από τα προικώα ακίνητα. Η κυριότητα των ακινήτων ανήκε στη σύζυγο και μόνο την επικαρπία είχε ο σύζυγος. Αν πέθαινε ο σύζυγος ή αν χώριζε το ανδρόγυνο, η

προίκα έμενε στη γυναίκα ως ιδιοκτησία της. Αν πέθαινε η σύζυγος, τότε ένα μέρος της προίκας κληρονομούσε ο σύζυγος και το μεγαλύτερο μέρος κληρονομούσαν τα παιδιά. Αν το αντρόγυνο δεν είχε αποκτήσει παιδιά, τότε η προίκα γύριζε στον προικοδότη, αν ζούσε, ή στους νόμιμους κληρονόμους του.

Δείγμα προικοσύμφωνου, χρονολογούμενου από το 1909, είναι το ακόλουθο, από το οποίο για ευνόητους λόγους παραλείπονται τα ονόματα (η γλώσσα και η ορθογραφία του προικοσύμφωνου):

Προικοσύμφωνον

Σήμερον την δεκάτην ογδόην του μηνός Νοεμβρίου του έτους 1909 ημέραν της εβδομάδος Τετάρτην προσκληθείς ο υποφαινόμενος εφημέριος ... εις την οικίαν της ... όπου ήτο και ο ... (μέλλων γαμπρός) ήκουσα παρ' αυτών εγώ τε και οι μετ' εμού προσκληθέντες συνυποφαινόμενοι τ' ακόλουθα.

Ο κύριος ... έχων θυγατέρα εις ώραν γάμου ονόματι ... θέλει να μνηστεύσει αυτήν μετά του ... και προσφέρει ως προίκα της θυγατρός του εξής.

1ον Οικίαν εις άνω μαχαλάν εντελώς τετελεσμένην πλησίον της οικίας ... (περιγράφονται λεπτομερώς οι γειτονικές οικίες) .

2ον ... 7ον (περιγράφονται λεπτομερώς τα προικιζόμενα κτήματα με τα σύνορά τους).

8ον Και μετρητά λίρας οθωμανικάς είκοσι αριθμ. 20. Εν σινή, δύο τσεντερέδες, εν ταψή, δύο βυτίνες.-

Ο ... (μέλλων γαμπρός) παραδέχεται την συμφωνίαν ταύτην και υπόσχεται μέχρι της εποχής του γάμου θέλει τηρήσει τα καθήκοντα του καλού μνηστήρος και ότι όταν λάβη την προίκα θα έχει μεν αυτήν υπό την διαχείρισίν του αλλά θα φυλάτῃ αυτήν ως ιεράν υπό την αναπαλοτρίωτον κυριότητα της μελούσης συζύγου του εξ αμοιβάας συγκαταθέσεως.

Ο γάμος γεννήσεται μετά τρεις μήνας από σήμερον και αν εν εκ των δύο μερών θελήσῃ και αποφασίσῃ να ακυρώσει τον αρραβώνα οφείλει να πληρώσει τω ετέρω μετζίτια αργυρά εκατον πενήκοντα.

Οι προικίζοντες υποχρεούνται να μεταβιβάσωσι τα κτήματα προ της εποχής του γάμου εις όνομα της μελονύμφου, οι δε μνηστήρες αμφοτέροι υπόσχονται ότι δια πάσαν είτε προ του γάμου είτε μετά του γάμου (ω μη γέννητο) αμφισβίτησιν ή διαφοράν αφορώσαν εις την δικαιοδοσίαν της μητροπόλεως δικαζούσης κατά τα εκκλησιαστικά νόμιμα και τα επιτόπια έθιμα.

Διά δε τα κτήματα των ανωτέρω επειδή τυγχάνουσιν της μητρός εάν εν περιπτώσει ζητήσουν τα ορφανά ανάλογον της μητρός των υπόσχεται ο πατήρ κύριος ... να δώσῃ εις την θυγατέρα του ... (άλλο κτήμα) .

Επί πάσει εγένετο το παρόν ίνα χρησιμεύσει εν καιρώ δέοντι. Εν ... τη ...

(Ακολουθούν υπογραφές του μνηστήρα, του προικίζοντα πατέρα και των μαρτύρων. Για τους αγράμματους βεβαιώνουν και υπογράφουν οι γνωρίζοντες γραφή).

Ακριβές αντίγραφο από τον τηρούμενο στην Κοινότητα Κώδικα Προικοσυμφώνων.

Αλήθειες και μύθοι γύρω από την προίκα

Η κίνηση για την κατάργηση του θεσμού της προίκας είναι ένα θετικό βήμα για την απελευθέρωση της γυναίκας από την καταπίεση του αντρικού αυταρχισμού που επικρατούσε ως τώρα. Είναι όμως παράλληλα μύθος να πιστέψει κανείς ότι μόνη η νομοθετική κατάργηση του

θεσμού της προίκας θα λύσει τα προβλήματα. **Η προίκα, με όλες τις παραλλαγές που ίσχυσε, στις διάφορες ιστορικές περιόδους, ήταν γέννημα-θρέμμα των κοινωνικών συνθηκών.** Όσο λοιπόν οι κοινωνικές συνθήκες είναι ασφυκτικές για τα νέα παιδιά που παντρεύονται και θέλουν να στήσουν το δικό τους σπιτικό, μόνη η νομοθετική κατάργηση του θεσμού της προίκας θα είναι σκέτος στρουθοκαμηλισμός.

Στα πολύ παλιά χρόνια, οι άντρες έκλεβαν, με κάθε ευκαιρία, όσες πιο πολλές γυναίκες μπορούσαν. Οι αρπαζόμενες γυναίκες δεν είχαν θέση νόμιμης συζύγου, έτσι όπως την εννοούμε σήμερα. Ο θεσμός του γάμου ήταν ακόμη αδιαμόρφωτος. Τις χρησιμοποιούσαν λοιπόν ως σκεύη ηδονής, ως τεκνοποιητικές μηχανές και ως υπηρετικό προσωπικό του αφέντη, όχι μονό μέσα στο σπίτι, αλλά και έξω στα χωράφια. Για ν' αποφύγουν τις αντεκδικήσεις, οι αρπαγείς άρχισαν, σιγά-σιγά, να κλείνουν συμφωνία με τους συγγενείς της κλεμμένης γυναίκας. Στο πλαίσιο της συμφωνίας αυτής πλήρωναν κάποια αποζημίωση, η οποία, συχνά, δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητη.

Με την επικράτηση ειρηνικότερων συνθηκών, οι άντρες έπαψαν να αρπάζουν τις γυναίκες. Τώρα πια τις αγόραζαν από τον εξουσιαστή τους, δηλαδή συνήθως από τον πατέρα τους. Το τίμημα που καταβαλλόταν δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η παλιά αποζημίωση για την αρπαγή που δεν συνηθιζόταν πια. Αυτά ίσχυσαν σε όλους τους αρχαίους λαούς.

Με τον καιρό καταργήθηκε η αγορά και η συμφωνία γαμπρού και πεθερού περιοριζόταν στο να δοθεί η νύφη με όλα τα φορέματα και τα κοσμήματα της, καθώς και με τα άλλα αντικείμενα της προσωπικής της χρήσης (τα «μείλια»). Οι οικογένειες ήταν ακόμη αγροτικές. Με την καλλιέργεια του αγρού από τον άντρα και τους δούλους του, η οικογένεια είχε αρκετά εισοδήματα, ανάλογα με τις σχεδόν ανύπαρκτες δαπάνες της εποχής εκείνης. Όταν όμως σχηματίστηκαν και μεγάλωσαν οι πόλεις, τότε αυξήθηκαν οι δαπάνες που επέβαλλαν οι καινούριες συνθήκες κοινωνικής συμβίωσης κυρίως, με τα έξοδα πολυτελούς διαβίωσης. Κάτω λοιπόν από την πίεση των καινούριων αυξημένων δαπανών που απαιτούσε η εγκατάσταση και η διαβίωση στην πόλη, οι γαμπροί δε θεωρούσαν πια αρκετά τα «μείλια», δηλαδή τα αντικείμενα της προσωπικής χρήσης της γυναίκας που έπαιρναν, αλλά ζητούσαν από τον πεθερό όλο και μεγαλύτερη οικονομική ενίσχυση. Έτσι **διαμορφώθηκε ο θεσμός της προίκας, ως αναγκαίο επακόλουθο των καινούριων δομών της αστικής κοινωνίας και οικονομίας.**

Ως το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η προίκα ήταν στον τόπο μας, όχι μονό μια παραδομένη από το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο υποχρέωση των γονιών της κοπέλας, αλλά, προπαντός, μια απαραίτητη οικονομική ενίσχυση για να μπορέσει το καινούριο ζευγάρι να φτιάξει το σπιτικό του και να ξεπεράσει την πιεστική οικονομική στενότητα που αντιμετώπιζε στα πρώτα του βήματα. Μέσα στο κλίμα των κοινωνικών αντιλήψεων που επικρατούσαν ως τότε, **τα περισσότερα και σημαντικότερα επαγγέλματα ανήκαν μονοπωλιακά στους άντρες.** Για τις γυναίκες έμενε μόνο το επάγγελμα της οικόσιτης ή εξωτερικής παραδουλεύτρας, της ράφτρας, της κομμώτριας της νοσοκόμας και της (ελαφριάς ή σοβαρής) καλλιτέχνης Α. ναι! Και της πουτάνας...

Η ισότιμη αποδοχή αντρών και γυναικών σε όλα τα επαγγέλματα είναι πια σήμερα κάτι το αυτονόητο. Βεβαία ακούγονται πότε-ποτέ, και κάποιες παράφρονες αντιρρήσεις. Όμως εκείνοι που τις προτείνουν γίνονται συνήθως καταγέλαστοι, από την υποψία πως κάποιο κόμπλεξ σεξουαλικής μειονεκτικότητας κρύβουν οι αφορισμοί τους για τη δήθεν ακαταλληλότητα των γυναικών να πάρουν στα χεριά τους διευθυντικές θέσεις.

Μέσα στις καινούριες αυτές κοινωνικές και οικονομικές δομές θυμίζουν πια γελιογραφίες κάποιοι κανόνες του αστικού κώδικα που άλλοτε συνιστούσαν τα θεμέλια της πατριαρχικής

οικογενείας. Το άρθρο που ορίζει πως «ο ανήρ είναι η κεφαλή της οικογένειας και αποφασίζει περί παντός ό,τι αφορά τον συζυγικόν βίον» έχει πια περισσότερο μουσειακό χαρακτήρα, για να κάνουν χάζι τα παιδιά: «Κοίτα, ρε, πως σκέφτονταν οι άνθρωποι σε άλλες εποχές»... Είναι λοιπόν αδια-νόητη η συμβολή της γυναίκας στα βάρη του γάμου με την παράδοση της προίκας στο γαμπρό' θα δουλέψουν και οι δυο, και με τα εισοδήματά της εργασίας τους θα προσπαθήσουν να τα βγάλουν περά. **Η γυναίκα λοιπόν, στις καινούριες οικονομικοκοινωνικές συνθήκες δε συμβάλλει πια με προίκες, αλλά με τα εισοδήματά της προσωπικής εργασίας της, όμοια όπως γίνεται και με τους άντρες.** Από την άποψη αυτή, η νομοθετική κατάργηση του θεσμού της προίκας έρχεται απλώς να επιβεβαιώσει κάτι που, έτσι κι αλλιώς, έχει πάψει να συνηθίζεται.

Τι, δηλαδή; **Δεν προικίζουν πια οι γονείς τα κορίτσια τους; Και βεβαία τα προικίζουν, όταν και όσο μπορούν. Μονό που, τώρα πια, προικίζουν τα κορίτσια τους, και όχι το γαμπρό.** Δίνουν δηλαδή στα κορίτσια τους διάφορα περιουσιακά στοιχεία, που θα ανήκουν στη δίκη τους κυριότητα και θα τα διαχειρίζονται και καρπώνονται αυτά τα ίδια. και όχι οι άντρες τους.

Γιατί; Επειδή, και πάλι, αυτό επιβάλλουν οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Για θυμηθείτε: Πόσα χρονιά πρέπει να ταλαιπωρηθεί το καινούριο ζευγάρι, ωσότου μπορέσει, με τις αποταμιεύσεις από την εργασία και των δυο, να αποκτήσουν δικό τους σπίτι, και να το επιπλώσουν όπως τόσον καιρό ονειρεύονταν; Συνήθως έχουν γίνει πια μεσόκοποι. Οι στερήσεις και η μιζέρια έχουν δηλητηριάσει αρκετά τις σχέσεις τους. Κι όταν πια τα αποκτούν, έχουν τόσο κουραστεί ψυχικά, που δεν είναι σε θέση να τα χαρούν.

Κάθε γονιός που τα τράβηξε αυτά, το'χει έννοια, πως θα μπορέσει το παιδί του (είτε είναι κορίτσι, είτε. είναι αγόρι), να μην περάσει κι αυτό από τις ίδιες συμπληγάδες, όταν θα παντρευτεί.

Οι ασφυχτικές λοιπόν κοινωνικοοικονομικές συνθήκες θα διατηρήσουν το θεσμό της προίκας, με μίαν άλλη παραλλαγή: Την ενίσχυση του ίδιου του παιδιού από το γονιό του. Κι όπως φαίνεται, θα τον διατηρήσουν για πολλά ακόμη χρόνια.

Σ' αυτή την εξέλιξη θα έπρεπε να προσαρμοστεί και η νομοθεσία μας. Και, πρώτα-πρώτα, η φορολογική. Οι δωρεές των γονιών προς τα ενηλικιούμενα παιδιά τους (είτε είναι κορίτσια, είτε αγόρια) θα έπρεπε, σε ορισμένη εύλογη έκταση, να απαλλάσσονται από τη φορολογία. Γιατί, έτσι όπως είναι σήμερα τα πράγματα, η φορομνηχτική πολιτική είναι μια σημαντική αναστολή στην ενίσχυση των αδέκαρων παιδιών από τους γονείς τους

*Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 29
Ιανουαρίου 1981*

Θέματα για συζήτηση:

- Ποιοι παράγοντες υπαγόρευαν την ύπαρξη του θεσμού της προίκας στην Ελλάδα; Ισχύουν οι ίδιοι παράγοντες σήμερα;
- Έχει καταργηθεί εντελώς ο θεσμός της προίκας μέχρι τις μέρες μας;